

SLOBODNO VRIJEME ODRASLIH MENTALNO RETARDIRANIH OSOBA ¹

Josip Rački

Originalni znanstveni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta U Zagrebu

UDK: 376.4
Primljeno: 18. 11. 1992.

Sažetak

Problem kojim se bavilo istraživanje je socijalna integracija nezaposlenih profesionalno osposobljenih osoba s lakom mentalnom retardacijom. U okviru toga razmatralo se i pitanje njihova slobodna vremena.

Uzorak ispitanika činile su 74 osobe, oba spola, u dobi od 19 do 41 godine ($X = 27$), s nižom stručnom spremom (osposobljenost za obavljanje poslova niske složenosti), koje su korisnici stalne novčane naknade za slučaj nezaposlenosti i drugih prestacija s naslova mirovinskog i invalidskog osiguranja.

Analizirane su kvazikanoničke relacije između prostora koji je opisan kao slobodno vrijeme (9 varijabli) i prostora definiranog kao socioekonomski status (18 varijabli).

Rezultati do kojih se došlo istraživanjem pokazali su da postoje dva značajna kvazikanonička faktora na osnovu kojih se može zaključiti o povezanosti između socioekonomskog statusa ovih osoba i načina na koji one koriste slobodno vrijeme.

Utjecaj socioekonomskog statusa na slobodno vrijeme ispitanika ponajprije je izražen varijablama koje ih opisuju kao pasivne konzumente određenih sadržaja, a zatim varijablama koje upućuju na to da znatan dio slobodnog vremena iscrpljuju aktivnostima vezanim uz brigu o djeci i poslove u kući.

1. UVOD

U skladu s novim gledanjima na mentalnu retardaciju, naročito s onim koja karakterizira napuštanje jednodimenzionalnog određivanja mentalne retardacije samo na temelju kvocijenta postignutog na testovima inteligencije (Landesman i Ramey, 1991), zadnjih desetljeća interes istraživača evidentno se premjestio s populacije lako mentalno retardiranih prema onima sa srednjim i težim stupnjem mentalnog hendikepa. Time, naravno, nisu isčezli i problemi koji prate socijalnu integraciju populacije osoba s teškoćama socijalne integracije u cjelini, pa i lako mentalno retardiranih. Među takve probleme, svakako, spada i njihova teža zapošljivost, odnosno

nezaposlenost, koja je, kako navode neki autori (Shafer i dr., 1989; Mašović, 1992) četiri do pet puta veća nego kada se radi o ostalim radnicima. Takvo stanje, vrlo vjerojatno, reperkutira se na mnoge aspekte njihova života, - na kvalitetu njihova življenja, u što zasigurno ulazi i segment svakidašnjeg djelovanja koji predstavlja slobodno vrijeme. Prema važećim međunarodnim standardima pravo je svakog čovjeka da vodi pun život, da radi i stvara, da se odmara i da svrhovito koristi svoje slobodno vrijeme (Martinić, 1977; Healy, 1988). Razina ostvarivanja spomenutog, međutim, pod utjecajem je mnogih faktora i različita od sredine do sredine, odnosno od vremena do vremena.

¹ Istraživanje je ostvareno u okviru znanstvenog projekta "Uzroci nezaposlenosti profesionalno osposobljenih osoba s lakom mentalnom retardacijom u relaciji s načinom njihova osposobljavanja i mjerama poduzetim za produktivno zapošljavanje", koje je proveo Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj projekta je doc.dr. Josip Rački.

Velik broj autora zastupa stajalište da slobodno vrijeme predstavlja izuzetno važno područje za socijalni razvoj pojedinca (Županov, 1977; Martinić, 1977), kao i mišljenje da će taj dio čovjekova življenja u budućnosti zauzimati sve zapaženije mjesto u njegovom profesionalnom razvoju, odnosno u stalnom osposobljavanju i usavršavanju za tehničko-tehnološke i druge izazove i zahtjeve što ih donosi vrijeme koje je pred nama (Suchodoiski, 1988; Šoljan, 1988).

U nekim istraživanjima provedenim u nas, koja su se bavila, pored ostalog, i problemom slobodnog vremena mentalno retardiranih (Borić i sur., 1976; Rački, 1989), došlo se do zaključka da su osobe s lakom mentalnom retardacijom u tom području života značajno uskraćene. Utvrdilo se, naime, da mnogi među njima u ostvarivanju pojedinih sadržaja slobodnog vremena nailaze na brojne teškoće, te da na to najčešće reaguju povlačenjem u sebe ili gotovo potpunim gubitkom kontakta sa sekundarnom sredinom, odnosno da se radi toga u svojim socijalnim kontaktima usmjeravaju prema uskom krugu obitelji i prijatelja.

Budući da slobodno vrijeme sa svojim raznovrsnim sadržajima može značajno pridonijeti ne samo socijalizaciji tih osoba (Vicić, 1985), već i njihovoj socijalnoj promociji, a time i uspješnijoj socijalnoj integraciji, logično se nameće pitanje što je uzrok njegove neprimjerene strukture i obima u njihovom svakodnevnom životu, te kako utjecati na to da bi se ono iskoristilo više i bolje u pogledu rečenog.

Između mnogih hipoteza koje se intuitivno nameću u svezi s tim svakako je i ona koja predpostavlja postojanje određene povezanosti između načina korištenja slobodnog vremena i socioekonomskog statusa osoba s lakom mentalnom retardacijom. Na to navode i mišljenja proizašla iz nekih opsežnijih istraživanja u svekolikoj populaciji, iz kojih nedvojbeno proizlazi da je kvaliteta življenja u velikoj mjeri uvjetovana socioekonomskim statusom pojedinca, grupe ili sloja (Rus i sur., 1986).

Iako se i u ovom slučaju, kao i kada je riječ o drugim problemima koji spadaju u, uvjetno

rečeno, sociološku sferu, radi o složenim interakcijama, na što su upozorila i istraživanja o kvaliteti života provedena u nas na reprezentativnom uzorku ispitanika (Sučić, 1989, 1992), prema kojima kvaliteta života nužno ovisi o trenutačnim uvjetima života, ali da materijalni aspekti nisu pokazatelj, nego nužna pretpostavka za to, ipak se činilo opravdanim ispitati i spomenute relacije tj. utvrditi u kakvom su odnosu slobodno vrijeme i socioekonomski status odraslih nezaposlenih osoba s mentalnom retardacijom.

2. CILJ

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi relacije između načina na koji koriste slobodno vrijeme odrasle profesionalno osposobljene nezaposlene lako mentalno retardirane osobe i njihova socioekonomskog statusa.

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika činile su 74 osobe, oba spola, u dobi od 19 do 41 godina, koje su u posebnim organizacijama odgoja i obrazovanja namijenjenim osobama s lakom mentalnom retardacijom (ranije: specijalna škola) stekle nižu stručnu spremu (osposobljenost za obavljanje poslova niske složenosti), a korisnici su privremene novčane naknade i drugih prestacija s naslova mirovinskog i invalidskog osiguranja predviđenih u slučaju nezaposlenosti invalidnih osoba među koje spadaju i ovi ispitanici.

3.2. Mjerni instrumenti

U svrhu prihološkog mjerenja upotrebljena su tri testa: test nizova (TN) koji je namijenjen individualnom ispitivanju logičkog tj. analitičko-sintetičkog mišljenja, Kohsov test (KOHS) koji mjeri sposobnost ispitanika da organizira apstraktno gradivo i omogućava grubi uvid u strategiju rješavanja postavljenih problema i neke emocionalne reakcije u vezi s tim te test diskova (TD) koji je namijenjen ispitivanju konkretne inteligencije (korištene su

norme za starosnu skupinu od 20 do 40 godina i obrazovni nivo koji odgovara nekvalificiranim, odnosno polukvalificiranim radnicima).

Za prikupljanje podataka od ispitanika korišten je posebno konstruirani upitnik "Upitnik za profesionalno osposobljene nezaposlene osobe - korisnike privremene novčane naknade mirovinskog i invalidskog osiguranja", koji sadrži ukupno 63 varijable, od kojih se 9 odnosi na slobodno vrijeme, a 18 na socioekonomski status ispitanika.

3.3. Uzorak varijabli

Uzorak varijabli "slobodno vrijeme" obuhvatio je bavljenje kućanskim poslovima (KUCPOS), skrbljenje o djeci (CUVDJE), praćenje televizijskog programa (TV), sportsku aktivnost (SPORT), čitanje (CITA), posjetu kina (KINO), odlazak na ples (DISKO), sudjelovanje u zabavnim igrama (ZABIGR), te prakticiranje drugih sadržaja koji se mogu uvrstiti u prostor opisan kao "slobodno vrijeme", a nisu određeni definirani u upitniku (NESDRU).

Set varijabli koje opisuju socioekonomski status ispitanika u ovom je istraživanju zastupljen putom varijabli koje daju informacije o tome gdje ispitanik ima stalno prebivalište tj. varijable o tipu naselja gdje stalno obitava (NASTA), o njegovoj dobi (GODINA), bračnom stanju (BRASTA), o tomu s kim živi (SKIMZI), ima li djece (IMADJE), da li su to izvanbračna djeca (VANBRA), kako ocjenjuje svoje imovno stanje (PRIDOM), o broju članova domaćinstva (CLADOM), o stambenim prilikama (STAMBU), posjedovanju vlastite kuće (POSKUC), odnosno osobnog vozila (POSAUT), o bavljenju poljoprivredom (POLJOP), o opremljenosti domaćinstva tehničkim sredstvima (TEHSRE), te varijable o boravku članova obitelji na radu izvan zemlje (INOZEM).

3.4. Način provođenja ispitivanja

Pretežni dio psihologijskih ispitivanja proveden je individualno. U malim grupama primjenjen je samo test diskova.

Sa svakim ispitanikom proveden je intervju, koji se sastojao iz dva dijela. Prvi dio razgovora vođen je o neobaveznim temama. Cilj mu je bio informiranje ispitanika o svrsi ispitivanja i stvaranje atmosfere pogodne za daljnji kontakt s ispitivačem, te procjena njegove pripravnosti da daje pouzdane i cjelovite odgovore.

Ukoliko je postojala takva potreba, a i mogućnost da se to ostvari, vodio se i razgovor s osobama koje su bile u pratnji ispitanika (roditelji, staratelji, bračni drugovi).

Drugi dio razgovora vođen je na temelju upitnika. Svaki odgovor ispitanika, prije no što je prihvaćen i unesen u upitnik, podlijebao je rigoroznoj procjeni od strane ispitivača. Ukoliko se posumnjalo u istinitost navoda, obavljena je provjera podataka putom određenih drugih izvora (stručno-razvojne službe škole koju je ispitanik pohađao, centra za socijalnu skrb, dokumentacije koju je donio na ispitivanje). Ispitanici čiji su navodi bili nepotpuni, ili se moglo posumnjati u njihovu istinitost, a nije bilo moguće obaviti spomenutu provjeru, isključeni su iz uzorka.

3.5. Metode obrade podataka

Rezultati psihologijskih ispitivanja prezentirani su za ispitanike pojedinačno, te za cjelokupni uzorak.²

Podaci prikupljeni upitnikom, nakon što je obavljena njihova logička kontrola, obrađeni su elektronički u SRCU. Primjenjen je program QCR (Momirović, Dobrić, Karaman, 1983).

4. REZULTATI I DISKUSIJA

4.1. Rezultati do kojih se došlo analizom slobodnog vremena ispitanika.

Rezultati do kojih se došlo u manifestnom prostoru slobodnog vremena predočeni su u Tablici 1.

² Izvještaj o rezultatima psihologijskih ispitivanja nalazi se kod autora rada, koji i na ovaj način zahvaljuje na suradnji i doprinosu koji su dali u istraživanju mr. Rei Fulgosi-Masnjak i Vinkoslavu Galeševu aktivnim djelatnicima u ovom Fakultetu, te umirovljenoj profesorici dr. Marija Novosel.

Tablica 1.
Slobodno vrijeme

Naziv varijable	Kategorije	Šifra	%
Bavljenje kućanskim poslovima	1. ne	KUCPOS	28,38
	2. da		71,62
Čuvanje djece	1. ne	CUVDJE	71,62
	2. da		28,38
Gledanje TV	1. ne	TV	35,14
	2. da		64,86
Bavljenje sportom	1. ne	SPORT	82,43
	2. da		17,57
Čitanje	1. ne	CITA	41,89
	2. da		58,11
Posjeta kina	1. ne	KINO	68,92
	2. da		31,08
Odlazak na ples	1. ne	DISKO	89,19
	2. da		10,81
Sudjelovanje u zabavnim igrama - odlazak u lokale s takvim sadržajima	1. ne	ZABIGR	82,43
	2. da		17,57
Bavljenje nekim drugim sadržajima	1. ne	NESDRU	60,81
	2. da		39,19

Inspekcijom Tablice 1. može se primjetiti da pretežni dio ispitanika znatan dio slobodnog vremena iscrpljuje u obavljenju tzv. kućanskih poslova, praćenju televizijskog programa i čitanju, odnosno u nekim drugim aktivnostima koje nisu obuhvaćene zasebnim varijablama, već jednom zajedničkom (skupnom) varijablom (NESDRU). Bavljenje kućanskim poslovima imalo je takvu poziciju i u već spomenutim ranijim istraživanjima (Borić i sur. 1976; Rački, 1989), a gotovo identični nalaz dobilo se i u istraživanju provedenom na stanovništvu slične socijalne stratifikacije u Sloveniji (Rus i sur., 1986). Iz razgovora koji je vođen s ispitanicima saznalo se da u izboru sadržaja TV programa u njih ne postoji nikakva selektivnost. Iako za neke emisije pokazuju veći interes (sport, zabavni program), a za neke manji, oni, ipak, može se reći, gledaju sve što se nudi potencijalnim konzumentima TV programa. Što se pak čitanja tiče, dominiraju časopisi namjenjeni ženama, odnosno roto i sl. romani, te sportska štampa, čiji su glavni potrošači muškarci. Iza varijable NESDRU,

pored ostalog, često se krije i potpuna pasivnost (npr. izležavanje).

Do sličnih nalaza došlo se i nekim istraživanjima koja su u nas provedena ranije, ali na uzorku zaposlenih profesionalno osposobljenih osoba (Borić i sur., 1976; Rački, 1989).

Navedeno upućuje na zaključak da ne postoje značajnije razlike u pogledu načina provođenja slobodnog vremena između zaposlenih i nezaposlenih osoba s lakom mentalnom retardacijom. U istraživanju koje je proveo Rački (1989) zaposleni su participirali jedino nešto više u sportskoj aktivnosti. Međutim, i tada se radilo o aktivnosti koja je bila ograničena na relativno uži krug osoba (članovi obitelji, radnici iz poduzeća gdje su te osobe bile zaposlene, crkva).

U tim istraživanjima, kao i u ovom pokazalo se, također, da mentalno retardiranim osobama, realno gledajući, u slobodnom vremenu nisu dostupne aktivnosti koje nude različite sportske asocijacije, kulturno-umjentička društva, organizacije za promicanje tehničke kulture i dr. U svima njima, pa i onda kada se

radi o čistom amaterizmu, prevladavaju načela visoke selekcije i kompeticije. To, naravno, ovu populaciju čini za njih posve nezanimljivom.

Sve to upućuje nas na konstataciju o vrlo niskoj razini življenja mentalno retardiranih u ovom važnom prostoru života i ograničavanju njihove socijalne interakcije, te da oni, i u tom pogledu, dijele sudbinu ostalog marginalnog stanovništva (Radin, 1988).

Hipoteza da radna uloga u konačnici oblikuje i čovjekovo ponašanje u slobodnom vremenu (Županov, 1977), u ovom se slučaju nije do kraja potvrdila. Naime, kao što je već rečeno, nezaposlene i zaposlene mentalno retardirane osobe, u svoje slobodno vrijeme vode gotovo podjednako siromašan život.

Prihvatimo li mišljenje da je društvena angažiranost mentalno retardiranih jedan od važnih faktora njihove socijalne integracije, ovi pokazatelji dobivaju naročiti značaj. Oni impliciraju, kako potrebu da se mijenjaju stavovi prema tim osobama i u tom segmentu

društvenog života, tako i potrebu za sustavnim radom putem kojeg će se one što bolje osposobiti za svrhovito korištenje slobodnog vremena. Naročitu ulogu u tomu, u okviru njihove svekolike rehabilitacije, morao bi imati dio njihova tretmana koji se ostvaruje putem produženog stručnog postupka (Vicić, 1985). Isto tako korisno bi bilo uvažiti preporuke koje u svezi s tim daju specijalizirane agencije OUN-a (OECD-CERI), kao što je npr. ona što se odnosi na primjenu tzv. tranzitivnih programa za hendikepirane nezaposlene profesionalno osposobljene osobe (Fish, 1986).

4.2. Rezultati do kojih se došlo analizom socioekonomskog statusa ispitanika

Analizom prostora koji je definiran kao socioekonomski status ispitanika, a operacionaliziran je s 18 varijabli, došlo se do rezultata koji su prezentirani u Tablici 2.

Tablica 2.

Socioekonomski status

Naziv varijable	Kategorije	Šifra	%
Spol ispitanika	1. muški	SPOL	41,89
	2. ženski		58,11
Prebivalište	1. Zagreb	NASTA	59,46
	2. općina koja je u sastavu Zagreba		22,97
	3. Zajednica općina Zagreb		8,11
	4. druga općina -selo na području općine		9,46
Dob ispitanika	1. 20 do 25 godina	GODINA	37,84
	2. 26 do 30 godina		33,78
	3. 31 godina i više		28,38
Bračno stanje	1. rastavljen (na)	BRASTA	5,41
	2. neoženjen, neudata		59,46
	3. neregistrirana zajednica (nije sklopljen brak)		5,41
	4. oženjen, udata		29,73
S kim ispitanik živi	1. podstanar	SKIMZI	10,81
	2. živi s roditeljima		70,27
	3. vlastito domaćinstvo		18,92

Nastavak Tablice 2.

Naziv varijable	Kategorije	Šifra	%
Djeca	1. nema djece		66,22
	2. ima dvoje i više djece		17,57
	3. ima jedno dijete	IMADJE	16,22
Vanbračna djeca	1. ima		12,16
	2. nema	IMAVAN	87,84
Imovno stanje	1. loše		24,32
	2. osrednje		29,73
	3. dobro	OCSTA	49,95
Prihodi domaćinstva	1. samo privremena naknada za nezaposlenost		49,95
	2. privremena naknada i drugi prihodi	PRIDOM	54,05
Broj članova domaćinstva	1. pet i više članova		16,22
	2. četiri člana		31,08
	3. tri člana		33,78
	4. dva člana ili živi sam	CLADOM	18,92
Stambeni uvjeti	1. izuzetno nekomforni		6,76
	2. nekomforni		18,92
	3. komforni		45,95
	4. vrlo komforni	STAMBU	28,38
Posjedovanje osobnog vozila	1. ne posjeduje		94,59
	2. posjeduje	POSAUT	5,41
Posjedovanje vlastite komforne kuće, koja je solidno građena	1. ne posjeduje		79,73
	2. posjeduje	POSKUC	20,27
Bavljenje obitelji poljoprivredom	1. ne		71,62
	2. da	POLJOP	28,38
Opremljenost domaćinstva tehničkim sredstvima	1. posjeduje jedno ili niti jedno		14,86
	2. posjeduje neka od nabrojanih		28,38
	3. posjeduje većinu nabrojanih		43,24
	4. posjeduje i više od toga	TEHSRE	13,51
Boravak člana obitelji u inozemstvu - pomoć obitelji	1. nitko ne boravi		82,43
	2. boravi ali ne pomaže		10,81
	3. boravi i pomaže	INOZEM	6,76
Bolovanje i hospitalizacija (duža bolovanja i hospitalizacija)	1. bolovao i liječen		45,95
	2. nije bolovao	BOLOVA	54,05
Služenje vojske	1. nije služio		90,54
	2. služio	VOJSKA	9,46

Pregledom tablice koja daje informacije o socioekonomskom statusu ispitanika utvrditi ćemo da najveći dio ispitanika živi u Zagrebu, ili u nekoj od općina koje su u njegovom sastavu (prigradske općine), da ima između 20 i

30 godina, da nije oženjen, odnosno udata, da živi u zajedničkom domaćinstvu još s nekim, te da nema djece. Stambene prilike u dosta su visokom postotku opisane kao dobre, a opremljenost domaćinstva tehničkim

sredstvima je gotovo standardna. Iako je znatnom djelu ispitanika privremena novčana naknada za slučaj nezaposlenosti jedini izvor prihoda (45,95%), manji je postotak onih koji su materijalno stanje svoga domaćinstva bili pripravnici ocjeniti kao loše. Naravno, kao i kada se radilo o nekim drugim varijablama, pitanje kriterija na osnovu kojih se to pokušalo približiti egzaktnosti ostalo je dosta otvoreno. Razlozi tomu su mnogostruki. Ipak, ne treba odbaciti i mogućnost da se dio ispitanika pokušao prikazati socijalno uspješnijim, no što to stvarno jeste, odnosno da su njihovi zahtjevi spram određenih potreba niži no u drugih osoba. S pozornošću se valja odnositi i prema činjenici da velik broj ovih osoba još uvijek živi kod roditelja, tj. da se radi o njihovom tzv. pasivnom, a ne aktivnom socioekonomskom statusu.

Zanimljiv je, također i pažnje vrijedan, podatak da u ovom uzorku ispitanika ima relativno mnogo takvih koji su često bolovali i bili, ili su to i sada, liječeni hospitalno, odnosno ambulantly (45,95%). Na istinitost takvog nalaza uputila nas je i analiza medicinske dokumentacije ispitanika, iz koje je proizašlo da su u značajnom broju slučajeva hospitalizirani i liječeni zbog psihičkih oboljenja (psihoze, psihoneuroze). Zajedno s podatkom da je svega njih 9,46% služilo vojsku (u uzorku je bilo

41,89% muških ispitanika), to donekle objašnjava i njihovu nezaposlenost, odnosno teškoće koje su imali u radno-socijalnoj integraciji, i radi čega su često i gubili zaposlenje. Uspoređeni s uzorkom zaposlenih ispitanika, s istim intelektualnim statusom (Rački, 1989), na određenom broju varijabli postigli su slabije rezultate. Unatoč tomu, kako s obzirom na socioekonomski status, tako i s obzirom na druga područja funkcioniranja, s njima su istodobno iskazali i relativno visok stupanj međusobne podudarnosti. U uzorku koji su predstavljali ovi ispitanici-profesionalno osposobljene nezaposlene osobe s lakom mentalnom retardacijom, naglašeniji je tkz. pasivni aspekt njihova socioekonomskog statusa, no što je to bilo, kad se radilo o takvim osobama koje su zaposlene. Takav je nalaz, međutim, vrlo logičan.

4.2. Relacije između slobodnog vremena i socioekonomskog statusa

Uvidom u kvazikanoničke relacije između slobodnog vremena i socioekonomskog statusa možemo primjetiti da su ekstrahirana dva značajna faktora koji iscrpljuju 68% zajedničkog varijabiliteta. Prvi kvazikanonički faktor iscrpljuje 46%, a drugi 22% zajedničke varijante.

Utjecaj varijabli slobodnog vremena na formiranje tih faktora vidi se u Tablici 3.

Tablica 3.

Korelacije varijabli koje definiraju slobodno vrijeme s kvazikanoničkim faktorima dobivenim iz slobodnog vremena (P12) 1,2 i korelacije varijabli koje opisuju slobodno vrijeme s kvazikanoničkim faktorima ekstrahiranim iz skupa varijabli koje definiraju socioekonomski status (G12) 1,2

.	FAC 1 (P12)1	FAC 2 (P12)2	FAC 1 (G12) 1	FAC 2 (G12) 2
KUCPOS	-.2715	.0863	-.2617	.0293
CUVDJE	-.4454	.4724	-.3775	.4084
TV	.1725	.2214	.2043	.2462
SPORT	.3473	.1923	.3749	.2422
CITA	.2525	.1015	.2671	.1378
KINO	.4437	-.0369	.4383	.0268
DISKO	.3911	-.0607	.3824	-.0044
ZABIGR	.1024	.0232	.1058	.0379
NESDRU	.1712	-.2471	.1356	-.2225

Kao što se može vidjeti u definiranju prvog kvazikanoničkog faktora zapaženiji doprinos dale su varijable, kao što su: posjeta kino predstavama i skrbljenje o djeci, odlazak na ples i bavljenje sportom, s tim što varijabla koja opisuje bavljenje djecom ima negativni smjer. S nešto nižim doprinosom u definiranju prvog kvazikanoničkog faktora sudjeluju i varijabla kućanski poslovi, također, s negativnim smjerom, te varijabla čitanje.

Drugi kvazikanonički faktor ponajviše je saturiran varijablom koja opisuje bavljenje djecom. Praćenje televizijskog programa, sportska aktivnost ili okupiranje različitim drugim sadržajima, koji se više ili manje, mogu prihvatiti kao odmor i rekreacija, sudjeluju u tome nešto manje, pri čemu varijabla drugi sadržaji ima negativni predznak.

Ovakav nalaz dozvoljava nam da ove ispitanike svrstamo u populaciju pasivnih korisnika aktivnosti pod kojima razumjevamo slobodno vrijeme, odnosno u skupinu konzumenata sadržaja koji se mogu imenovati

kao tradicionalni provod. Kada se radi o povezanosti putom prvog kvazikanoničkog faktora vidljivo je da varijable kućanski poslovi i bavljenje djecom imaju nizak, ali nepovoljni učinak.

Najveći doprinos u povezivanju skupa varijabli koji je imenovan kao "slobodno vrijeme" i skupa varijabli koje su definirane kao "socioekonomski status", putem kvazikanoničkih faktora ekstrahiranih iz SES-a, kao što možemo primjetiti, dale su varijable koje možemo imenovati zajedničkim pojmom "tipični način korištenja slobodnog vremena marginalnih skupina".

Udio varijabli socioekonomskog statusa u formiranju kvazikanoničkih faktora dobivenih iz toga prostora prikazuje Tablica 4.

U definiranju prvog kvazikanoničkog faktora dobivenog iz seta varijabli socioekonomskog statusa najveći doprinos dale su varijable koje se odnose na roditeljstvo, služenje vojen obveze, veličinu obitelji i stambeno stanje. S nešto manjim, ali statistički značajnim vrijed-

Tablica 4.

Korelacije varijabli koje definiraju socioekonomski status s kvazikanoničkim faktorima dobivenim iz socioekonomskog statusa (P21) 1,2 i korelacije varijabli koje opisuju socioekonomski status s kvazikanoničkim faktorima dobivenim iz slobodnog vremena (G21) 1,2

	FAC 1 (P21)1	FAC 2 (P21)2	FAC 1 (G21)1	FAC 2 (G21)2
NASTA	.1066	.2222	.1257	.2314
GODINA	.1329	-.0176	.1314	-.0062
BRASTA	-.1190	.3303	-.0906	.3201
SKIMZI	.0111	-.0079	.0104	-.0070
IMADJE	.5274	-.2477	.5061	-.2204
IMAVAN	.2523	.0201	.2540	.0418
OCSTA	.0058	.2946	-.0311	.2951
PRIDOM	.0301	-.0607	.0249	-.0581
CLADOM	.3613	-.3095	.3347	-.2785
STAMBU	.3171	.1824	.3328	.2096
POSAUT	-.0915	-.0008	-.0916	-.0087
POSKUC	-.0400	-1210	-.0296	.1176
POLJOP	-.0637	.0208	-.0654	-.0262
TEHSRE	.1939	.2187	.2127	.2354
INOZEM	.0444	.1689	.0589	.1227
BOLOVA	.1313	.1375	.1435	.1488
VOJSKA	.3561	.0441	.3599	.0747

nostima korelacija, u tomu su sudjelovale i varijable koje govore o vanbračnoj djeci i opremljenosti domaćinstva tehničkim sredstvima.

Drugi kvazikanonički faktor dobiven iz ovog skupa varijabli, pak, određen je prije svega varijablom o bračnom stanju, a potom i s nešto nižim doprinosom nekih drugih varijabli. Među takve spadaju one koje opisuju veličinu obitelji i njeno imovno stanje, roditeljstvo (varijabla ima negativan smjer), mjesto prebivanja i tehničku opskrbljenost domaćinstva.

Slijedom toga, moglo bi se reći, prvi kvazikanonički faktor dobiven iz skupa varijabli koje se odnose na socioekonomski status ispitanika, definiran je prvenstveno varijablama koje impliciraju određenu socijalnu kompetenciju (roditeljstvo, služenje vojske, obiteljski način života, stambene prilike).

Drugi kvazikanonički faktor najviše je saturiran varijablom o bračnom stanju, a zatim nešto nižim udjelom varijabli koje se odnose na veličinu obitelji i djecu (varijable imaju negativni predznak) te varijablama koje ocjenjuju imovno stanje i opremljenost domaćinstva tehničkim sredstvima.

Sve to, donekle ima određeni utjecaj na korištenje slobodnog vremena tih osoba.

U povezivanju socioekonomskog statusa osoba s lakom mentalnom retardacijom i načina na koji one koriste slobodno vrijeme, najveći doprinos dale su, kao što vidimo, kvazikanoničke varijable socioekonomskog statusa koje se mogu označiti zajedničkim pojmom "socijalna kompetencija".

Oba kvazikanonička faktora, jednog i drugog skupa varijabli, međusobno su ovezani srednje visokim korelacijama (Tablica 5.)

Tablica 5

	KOVARIJANCA	KORELACIJA
FAC 11	1.2126	.6761
FAC 22	.8418	.5212

5. ZAKLJUČAK

Rezultati do kojih se došlo ovim ispitivanjem dozvoljavaju, prije svega zaključak, da je život osoba s lakom mentalnom retardacijom, koje su profesionalno osposobljene, ali nisu zaposlene, jednostavno strukturiran i pod utjecajem njihova socioekonomskog statusa. Taj utjecaj prema svemu sudeći, nije toliki koliko se to moglo pretpostaviti s obzirom na rezultate do kojih se došlo analizom provedenom u manifestnom prostoru.

Nalazi ovog ispitivanja, međutim upućuju na potrebu da se, kada je riječ o slobodnom vremenu osoba s lakom mentalnom retardacijom, ispita i utjecaj drugih mogućih faktora što oblikuju slobodno vrijeme čovjeka i kvalitetu života općenito;

prvenstveno onih što nisu imali primjereno mjesto, kako u ovom, tako i drugim spomenutim istraživanjima.

Tiuh faktora, zasigurno, ima mnogo (Bunge, 1975; prema Sučić, 1991.). Neki među njima, ipak zaslužuju nešto veću pozornost, kao npr. oni što se tiču mikro i makro milijea sa svekolikim njegovim sadržajima (kulturalnim, interpersonalnim, ekonomskim i dr.), obrazovanja (naročito u segmentu koji predstavlja osposobljavanje čovjeka za svrhovito življenje u slobodno vrijeme, stavova prema osobama s lakom mentalnom retardacijom i, posebice, stavova prema hendikepiranim općenito, kao i s obzirom na važeće standarde participacije u određenim aktivnostima slobodnog vremena (standard sudjelovanja, standard takmičenja) itd. Budući da se u slobodnom vremenu, kao što je već naglašeno, kriju izuzetno velike mogućnosti za pospješivanje socijalne integracije osoba s mentalnom retardacijom, ali i svih drugih osoba s oštećenjima i poremećajima, ovakva bi ispitivanja obvezno trebalo nastaviti.

Na toj osnovi valjalo bi utvrditi strategiju osposobljavanja mentalno retardiranih osoba za svrhovito korištenje slobodnog vremena, kako za bližu, tako i za dalju budućnost, pri čemu bi naročitu pozornost trebalo usmjeriti na

funkciju koju će ono imati u budućnosti; posebice u provođenju permanentnog obrazovanja, kao nezaobilaznog činitelja u stjecanju kompetencije za izazove koje najavljuje 21. stoljeće u svim područjima čovjekove egzistencije. Taj izazov zasigurno, na

svoj način, ne može zaobići niti ovu populaciju, kao dio svekolikog stanovništva naše planete a, nema sumnje, izravno će djelovati i na kvalitetu življenja osoba s mentalnom retardacijom.

6. LITERATURA

1. Borić, a. i sur. (1976): Studija faktora koji utječu na uspjeh mentalno retardiranih u industriji, Centar za mentalnu retardaciju, Zagreb.
2. Fish, J.: Obrazovanje hendikepiranog adolescenta - prelaz ka odraslom dobu i uključivanje u rad - internacionalna iskustva. U: Obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje hendikepirane dječje omladine u Jugoslaviji, Savezni zavod za međunarodnu naučnu i prosvjetno-kulturnu suradnju, Beograd.
3. Healy, A. (1988): Active Life for Young People with Disabilities, OECD/CERI, HA/88. 0.2.
4. Landesman, S. i Ramey, C. (1991): Razvojna psihologija i mentalna retardacija. Integriranje znanstvenih načela s terapijskom praksom. U: Psihologija, edukacija i razvoj djeteta, Školske novine, Zagreb, str. 201-216.
5. Martinić, I. (1977): Slobodno vrijeme i suvremeno društvo, Informator, Zagreb.
6. Momirović, K., Dobrić, V., Karaman, Ž. (1983): Canonical covariance analysis. V. međunarodni simpozij "Kompjuter na Sveučilištu" Cavtat.
7. Rački, J. (1989): Povezanost efikasnosti socijalizacije osoba s lakom mentalnom retardacijom i njihova profesionalnog statusa. Neobjavljena doktorska disertacija, Fakultet za defektologiju Zagreb.
8. Radin, F. (1988): Neke psihosocijalne karakteristike urbane omladine Jugoslavije u dobi od 19. do 25. godine. U: Fenomenološke i sociodemografske karakteristike mladih punoljetnika delinkvenata, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za socijalni rad grada Zagreba, Zagreb.
9. Rus, V. i sur. (1986): Kvaliteta življenja u Sloveniji. Fazni izvještaj o projektu, Inštitut za sociologiju Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
10. Shafer, M.S. et al. (1989): Competitive Employment and Workers With Mental Retardation: Analysis of Employers Perceptions and Experiences, American Journal of Mental Retardation, 92, 3, 304-311.
11. Suchodolski, B. (1988): Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo, Školske novine, Zagreb.
12. Sučić, S.: Obrazovanje i kvaliteta života (doktorska disertacija), Filozofski fakultet, Zagreb, 1989.
13. Sučić, S.: Empirijski prilog određenju kvalitete života, Theleme, Vol. 37, 1, Andragoški centar, Zagreb, 1991.
14. Vicić, M. (1985): Cjelodnevni stručni tretman u funkciji kompletne rehabilitacije mentalno retardirane djece i omladine, Neobjavljena doktorska disertacija, Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

14. Vicić, M. (1985): Cjelodnevni stručni tretman u funkciji kompletne rehabilitacije mentalno retardirane djece i omladine, Neobjavljena doktorska disertacija, Defektološki fakultet Univerzitetu u Beogradu, Beograd.
15. Šoljan, N.: Razvoj odgoja i obrazovanja u suvremenim društvenim i znanstveno-tehnološkim uvjetima. U: Drugi kongres pedagoga Hrvatske, Pedagoško-književni zbor Hrvatske, Zagreb, 1988.
16. Županov, J. (1977): Rad i slobodno vrijeme - uloga i ličnost. U: Martinović, T.: Slobodno vrijeme i suvremeno društvo, Informator, Zagreb.

FREE TIME OF ADULT MENTALLY RETARDED PERSONS

Summary

The problem of this investigation was the social integration of unemployed professionally educated persons with mild mental retardation. Within this problem the question of their free time was discussed.

Sample of subjects was composed of 74 persons of both sexes, aged 19 to 41 years ($X = 27$), with the lower qualification (enabled for work tasks of lower complexity), all of them were users of the permanent financial support in case of unemployment and other prestations concerning pension and invalidity insurance.

Quasicanonic relations between the space described as free time (9 variables) and space defined as the socioeconomic status (18 variables), were analyzed.

Obtained results showed that there exist two significant quasicanonic factors on the bases of which it can be concluded that the socioeconomic status of these persons and the way in which they use their free time are connected.

The influence of the socioeconomic status on the free time was primarily expressed through variables which describe them as passive consumers of certain activities, and variables which indicate that the great part of free time is used in the activities connected with care of children and jobs in the house.